

УДК 340.5

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИХ КОНСТИТУЦІЙ УКРАЇНИ ТА ЧЕСЬКОЇ РЕПУБЛІКИ

COMPARATIVE ANALYZES OF CONSTITUTIONS OF UKRAINE AND THE CZECH REPUBLIC

Клабан В.В.,
*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

У статті аналізуються джерела права України та Чеської Республіки, зокрема, конституції. Виявляється подібне та відмінне у чинних конституціях України та Чеської Республіки. Поглиблюються знання про конституцію – основне джерело континентального права.

Ключові слова: порівняльне правознавство, джерела права, конституція, Конституція України, Конституція Чеської Республіки.

В статье анализируются источники права Украины и Чешской Республики, в частности, конституции. Устанавливаются сходности и различия в действующих конституциях Украины и Чешской Республики. Углубляются знания о конституции – основном источнике континентального права.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, источники права, конституция, Конституция Украины, Конституция Чешской Республики.

In this article the sources of law of Ukraine and the Czech Republic, particularly Constitutions, are analyzed. The similar and different in the valid Constitutions of Ukraine and the Czech Republic are revealed. The knowledge about the Constitution as the main source of continental law are deepened.

Key words: comparative jurisprudence, sources of law, constitution, the Constitution of Ukraine, the Constitution of the Czech Republic.

Актуальність теми. Процеси правової інтеграції, які характерні для сучасної Європи, суттєво трансформують її правові системи. Найбільш суттєві зміни спостерігаються у національних системах джерел континентального права, зокрема, України та Чеської Республіки. Як, відомо, цен-

тральне місце у системах джерел континентального права займають конституції. Їм відводиться найвище місце і в ієрархії нормативно-правових актів, і, зокрема, в ієрархії законів. Саме вони є основою нормативно-правової регламентації суспільних відносин, визначають його напрямки

та параметри, мають високу ступінь стабільності. Хоча під впливом європейських процесів і ці закони зазнають змін, незважаючи на їх високу стабільність. У юридичній літературі питання трансформації Конституції України та Конституції Чеської Республіки в контексті європейських правових стандартів, є малодослідженими, особливо під кутом зору порівняльного правознавства.

Питання конституцій України та Чеської Республіки, як правило, були предметом дослідження зарубіжної та вітчизняної науки конституційного та порівняльного конституційного права і висвітлювалися у працях М. Баглая, Ю. Барабаша, Ф. Вейре, Р. Давида, В. Кнаппа, В. Ковальчука, Р. Леже, В. Погорілка, Т. Подорожної, А. Селіванова, О. Скрипнюка, В. Федоренка, В. Чірка, В. Чушенка, В. Шаповала, В. Цепла та ін., проте малодослідженими ці питання і до нині залишаються з позиції загальної теорії права та загального порівняльного правознавства.

Метою цього дослідження є виявлення подібного та відмінного у чинних конституціях України та Чеської Республіки.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи чинні джерела права України та Чеської Республіки, слід зазначити, що вони утворюють певні системи. До складу системи джерел права України входять: нормативно-правові акти (закони і підзаконні акти), нормативно-правові договори (колективні та міжнародні), правові звичаї. Найбільш об'ємною є нормативно-актна система, яка складається із Конституції, кодексів, основ законодавства, законів та підзаконних нормативно-правових актів. Основним законом України є Конституція України 1996 р. зі змінами, які вносилися у 2004, 2011, 2013 та 2014 рр.

І хоча поняття Конституції України у науці конституційного права трактують по-різному, а саме: як єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий характер і з допомогою якого український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні засади суспільного та державного устрою, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування, основи правового статусу особи, територіального устрою держави [1, с. 40].

В. Шаповал під конституцією розуміє єдиний нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який регламентує окремі сторони суспільного буття, насамперед у зв'язку з організацією і здійсненням державної влади; встановлює засади державного ладу, а також порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму – вищих органів держави; визначає принципи територіальної організації держави і фіксує основи правових статусів людини і громадянина, її юридичного виражених взаємовідносин із державою [2, с. 4].

Деякі автори під Конституцією України розуміють Основний закон держави, який спираючись на загальнолюдські цінності і загальновизнані принципи міжнародного права, формує засади конституційного ладу та врегульовує суспільні відносини, що становлять основи правового положення людини і громадянина, державно-територіальний устрій України, визначальні засади організації і здійснення державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 54–55].

М. Козюбра підкреслює, що нині під конституцією розуміють систему загальнообов'язкових норм, що мають, як правило, вищу юридичну силу і регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, і державою – з другого, а також засади організації самої держави та її відносин зі світовим співтовариством [4, с. 38]. В той же час конституцію називають установчим правовим актом, основним законом держави, який приймається і змінюється в ускладненому порядку, має в сучасних умовах специфічний об'єкт регулювання, вищу юридичну силу і є юридичною базою для правотворчості, правозастосування і правової свідомості [5, с. 39]. Цю характеристику можна було б доповнити поглядами представників науки загаль-

ної теорії права. В якій, на жаль, не приділяється достатньої уваги характеристиці конституцій як закону, що має найвищу юридичну силу і визначає сутність і спрямованість правового регулювання у межах вітчизняної системи джерел права. Важливою видається і порівняльна характеристика конституцій як у межах континентального права в цілому, так і в межах декількох правових систем, зокрема, України та Чеської Республіки.

При цьому слід зазначити, що до основних джерел права Чеської Республіки відносять нормативно-правові акти, ратифіковані міжнародні угоди (договори), деякі рішення Конституційного суду Чеської Республіки, джерела права Європейського Союзу. Судові прецеденти, принципи права, правові доктрини та правові звичаї мають допоміжний характер. Ієрархія нормативно-правових актів є такою: Конституція Чеської Республіки, Хартія основних прав та свобод, конституційні закони, звичайні закони, рішення Президент а Республіки, розпорядження уряду, правові приписи міністерств, інших адміністративних відомств та органів місцевого самоврядування [6, с. 739]. Найвище місце в цій ієрархії займає Конституція Чеської Республіки [7, с. 500–530].

Порівнюючи конституції України та Чеської Республіки, слід звернути увагу на те, що вони приймаються і починають діяти в одному п'ятилітті: Конституція Чеської Республіки (1992 р.) почала діяти з 1993 р., Конституція України – з 1996 р. [8]. Тобто вони відображають основні засади реформування своїх держав і правових систем, які притаманні цьому постсоціалістичному періоду. Обидві містять преамбули, загальні положення, положення про організацію та діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органи місцевого самоврядування, заключні та перехідні положення.

Водночас основними структурними одиницями в Конституції України, є розділи, їх є 15, вони містять 113 статей, а в Конституції Чеської Республіки – глави (їх є вісім, які містять 161 статтю). Проте складовою Конституції Чеської Республіки є Хартія основних прав і свобод, яка нараховує 44 статті.

У Конституції Чеської Республіки міститься глава V про Верховне контрольне управління, яке здійснює контроль за використанням державного майна та виконанням державного бюджету, а глава VI присвячена Чеському національному банку.

В Конституції України, окрім розділу II «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина», є розділи, присвячені виборам та референдуму, прокуратурі, територіальному устрою, Автономній Республіці Крим, Конституційному Суду України, внесенню змін та доповнень до Конституції України, перехідним положенням.

Варто звернути увагу, що в преамбулі обох конституцій визначена мета – побудова демократичної, правової держави, а в Конституції Чеської Республіки – ще й спрямованість на те, щоб стати складовою європейських та світових демократій.

Необхідно зазначити, що у Конституції Чеської Республіки зафіксовані положення про судову систему та Конституційний суд в одній главі, яка називається «Судова влада». До системи судів Чеської Республіки входять Верховний суд, Верховний адміністративний суд, вищі, обласні та районні суди.

Система судів загальної юрисдикції в Україні, згідно з Конституцією України, будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно до законодавства, діють апеляційні та місцеві суди (ст. 125).

В ст. 6 Конституції України зафіксований принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. В той же час, в Конституції Чеської Республіки цей

принцип не фіксується, але в ст. 2 передбачено, що народ є джерелом всієї державної влади, він здійснює її через органи законодавчої, виконавчої і судової влади [8].

Це положення проходить через весь текст Конституції Чеської Республіки, особливо чітко відображається принцип розподілу влади у главі II «Законодавча влада», главі III «Виконавча влада», главі IV «Судова влада». Натомість у Конституції України, хоча і фіксується сам принцип розподілу влади, але у тексті він «розмивається» положеннями розділу VII «Прокуратура», окремо виокремлюються розділи VIII «Правосуддя» та розділ XII «Конституційний Суд України».

У ст. 8 Конституції України фіксується положення про те, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Ідентичні положення у Конституції Чеської Республіки відсутні.

Щодо положень про внесення змін до Конституції України, вони розміщені у розділі XIII Конституції України (ст. ст. 154–159), зокрема, зазначається, що законопроекти про внесення змін до Конституції України можуть бути подані до Верховної Ради України Президентом України або не менш як 1/3 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, у розділі «Конституція України», окрім I, III і XIII – більшість від конституційного складу Верховної Ради України, у розділі I, III, XIII – не менше як 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України. В ст. 159 передбачається, що внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам ст. ст. 157–158 цієї Конституції [8].

Що ж до Конституції Чеської Республіки, в ній записано, що доповнення та зміни до Конституції можна здійснювати тільки конституційними законами (ст. 9) [7].

Щодо місця міжнародних договорів України у системі джерел права, то ст. 9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, угоди, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинним міжнародним договорам, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [8].

В той же час, ст. 10 Конституції Чеської Республіки передбачає, що ратифіковані та оприлюднені міжнародні договори про права людини та основні свободи, зобов'язання, які прийняті на себе Чеською Республікою, є безпосередньо діючими та мають переваги перед внутрішнім законодавством. А у ст. 49 фіксується положення про те, що міжнародні договори, які потребують згоди парламенту, затверджуються парламентом для прийняття проектів законів. Згоди парламенту вимагають закони про права людини та основні свободи, політичні договори, економічні договори загального характеру, а також договори для виконання яких необхідно прийняття закону [7].

Існують певні відмінності і щодо права законодавчої ініціативи. Так, у Верховній Раді України воно належить Президенту України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України і Національному банку України (ст. 93) [8].

А згідно ст. 41 Конституції Чеської Республіки, проекти законів в Палату депутатів можуть бути внесені де-

путатом, громадським депутатом, Сенатом, урядом або представництвом територіальної одиниці самоуправління більш високого рівня. А проект закону про державний бюджет чи виконання державного бюджету вносяться урядом (ст. 42) [7].

В Конституції України фіксується положення про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а також про те, що Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст. 8) [8].

Відмінності проявляються і в частині юрисдикційного механізму прав та свобод людини. У Конституції України розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (ст. ст. 21–68) відповідає, на думку фахівців, кращим здобуткам людства у сфері захисту прав людини.

У ст. 22 Конституції України фіксуються положення, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. В той же час, ст. 3 Конституції України передбачає, що утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). І лише ст. ст. 65–68 містять положення про обов'язки, а ст. 64 присвячена обмеженням [8].

В той же час, ст. 3 Конституції Чеської Республіки передбачає, що складовою частиною конституційної системи Чеської Республіки є Хартія основних прав та свобод. Вона складається із ввідної частини і шести глав (44 статті) [7].

У главі II перший розділ присвячений основним правам та свободам людини (тобто особистісним правам – праву на життя, особисту свободу тощо); розділ II – політичним правам, а глава IV – економічним, соціальним і культурним правам. Право на судовий та інший правовий захист передбачений у главі V, а глава III присвячена правам національних та етнічних меншин. Окрім того, у Конституції глава I присвячена загальним положенням, а також глава VI, що присвячена поняттям, обмеженням та іншим положенням. Обмеження та обов'язки фіксуються у ст. ст. 4, 9, 11, 17, 27, 44 [7].

У юридичній літературі ведуться дискусії, щодо юридичної природи Хартії основних прав і свобод. Одні автори вважають, що це документ юридичного характеру, інші називають його біжучим законом, а інколи – конституційним законом. Але так чи інакше, Хартія є джерелом права. Конституція Чеської Республіки вважає його складовою частиною конституційної системи Чеської Республіки. Втім, деякі автори називають Хартію ще й незмінною основою правопорядку [9].

Висновки. Аналіз Конституції України та Конституції Чеської Республіки дозволив поглибити знання про Основний закон як в Україні, так і Чеській Республіці. Виявлені ознаки дозволяють констатувати, що в цілому ці закони є подібними, оскільки сформовані за основними зразками континентального права; відображають основні демократичні, європейські цінності та європейські правові стандарти. Проте слід зазначити, що в них спостерігаються і відмінності, як формальні, так і змістовні. Але це не перешкоджає їх визнанню як основних законів, які мають найвищу юридичну силу і визначають спрямованість правового регулювання у межах національних систем джерел права. Однак ці та інші питання потребують подальших наукових розвідок, зокрема, у частині виявлення подібного та відмінного і в інших джерелах права України та Чеської Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституційне право України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008. – 416 с.
2. Шаповал В.М. Сучасні характеристики Конституції як Основного Закону держави / В.М. Шаповал // Право України. – 2008. – № 10.
3. Чушенко В.І., Заєць І.Я. Конституційне право України : [підручник] / В.І. Чушенко, І.Я. Заєць. – К. : Видавничий дім «Ін Юре» 2007. – 488 с.
4. Конституційне право України / За ред. [В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики]. – К. : Український центр правових студій, 1999.
5. Хабриева Т. Я. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин. – М. : Норма, 2007. – 319 с.

6. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / Отв. ред. А.Я. Суханов. – М. : Норма, 2003. – 990 с.
7. Конституции государств Европы: в 3-х т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М., 2001.
8. Конституція України // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Koudelka, Z., Šimíček, V.: K právní povaze Listiny základních práv a svobod. Právník : Teoretický časopis pro otázky státu a práva, Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1996, roč. 135, č. 2, s. 175-182.